

ADATOK AZ ESZTERGOM VIDÉKI OLIGOCÉN KÉPZŐDMÉNYEK FÁCIÉS VISZONYAIHOZ

DR. SIPOSS ZOLTÁN*

(4 ábrával)

Összefoglalás: A magyarországi háromosztatú, klasszikus budai oligocén kifejlődések a szerkezetileg más területi egységhez tartozó esztergom—dorogi területen, bár vékonyabb rétegekben és eltérő kifejlődéssel fordulnak elő, a V a d á s z E. által megállapított rétegtani beosztásnak megfelelően kimutathatók.

A klasszikus budai oligocén és a vizsgálat alatt álló esztergom—dorogi oligocén kifejlődések között eltérés mutatkozik, amit az eddigi irodalmi adatok nem tisztázhattak eléggé. V a d á s z E. „Magyarország földtana” c. munkájában (1953) az esztergom—dorogi területre vonatkozólag hármás beosztású oligocént állapít meg. Felhívta ezzel a figyelmet, hogy részleteiben is felül kell vizsgálni az utóbbi évtizedekben felsőoligocénnek tartott dorogi oligocén képződményeket.

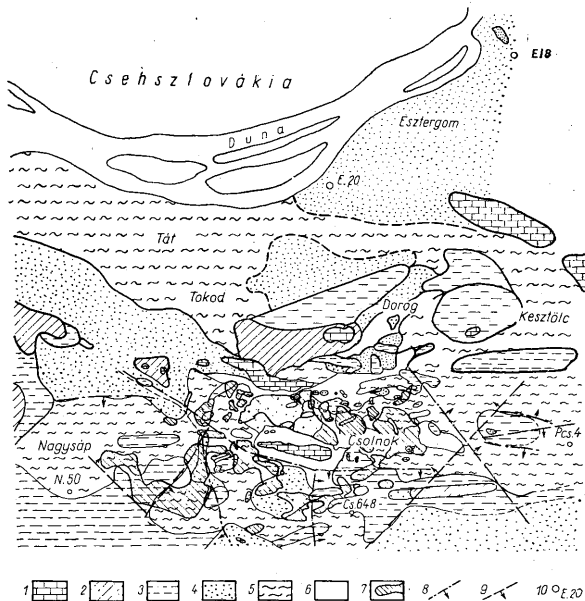
Az újvizsgálat során több vitás kérdés tisztázásához érdekes és fontos adat került napvilágra. Ezeket kívánom rögzíteni a háromosztatú oligocén rétegtani beosztása alapján.

A különféle fáciesek létrejöttét épp úgy befolyásolták az oligocén üledékképződés közben történt mozgások, mint az üledékképződés előtti östérszín. A partszegélytől való távolság függvényeként (S i p o s s, 1958, 1959) és az üledékgyűjtő medencefenék domborzatától függően más-más fácies fejlődött ki (M a j z o n 1960, S i p o s s 1959).

Az esztergom—dorogi oligocén rétegtani beosztásának kutatásában három fő periódust különíthetünk el. H a n t k e n M. (1871) eredetileg alsó és felső emeletre osztotta az oligocén képződményeket, a foraminiferás agyagmárga összletet a Buda vidékiekhez hasonlóan, alsó tagozatnak tartva és ezt tartotta S i n g e r Bálint (1899) is. A második periódusban H a n t k e n M. módosított véleménye szerint R o z l o z s n i k P., S c h r é t e r Z., és T e l e g d i - R o t h K. (1922) az akkor még csak kisebb mélységre terjedően ismert üledék nyomán a felsőoligocén emeletbe helyezte a teljes oligocén összletet. Végül az 1930—45 közötti években kezdett kialakulni a harmadik periódus, amikor V i t á l i s S. mélyebbre lehatoló fúrásokban az addig ismert homokos, homokkőves összleten kívül sekélytengeri foraminiferás agyagmárga képződmények harántolását észlelte s ettől kezdve a fúrási rétegsorokban, majd a Földtani Társulatban tartott előadásában (1944) rupéli-katti összletként említi ezeket az üledékeket. A sekélytengeri foraminiferás agyagmárga alatt és felett homokos rétegek vannak. V a d á s z E. (1953) a budai terület analógiája alapján az esztergom—dorogi területre is hármás beosztást állított fel. M a j z o n L. (1957) részletes Foraminifera-vizsgálatai során a rupéli emelet mikrofaunáját mutatta ki.

* Előadta 1962. november 28-án a M. Földtani Társulat szakülésén
Kézirat lezárva: 1963. okt. 18-án.

Ilyen értelemben a rupéli emelet területi és rétegtani helyzetére bővebb adatokat szolgáltatathatunk, s a vizsgált területen a megismert fáciesek alapján térben igyekszem vázolni a kifejlődött képződményeket. Térképvázlaton és földtani szelvényen kívánom rögzíteni a makroszkópos vizsgálatokkal is megállapítható adatokat.

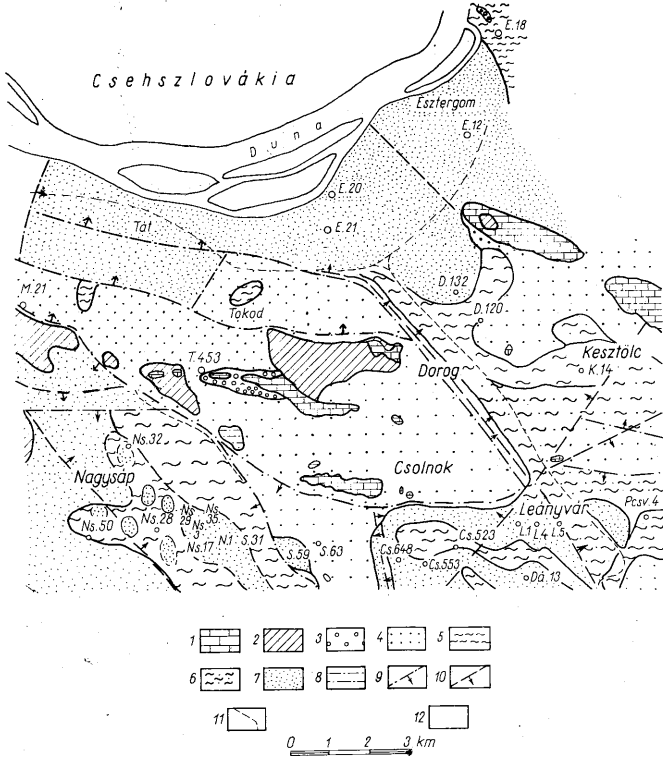

1. ábra. A dorogi oligocén barnaköszén és fekvőfáciesek áttekintő térképe. Szerkesztette: Siposs Z., 1962
 Magyarázat: 1. Triász alaphegység, 2. Eocén fedőhegység, 3. Oligocén tarkaagyag, 4. Oligocén homok, homokkő, 5. Oligocén homokos agyagmárga, 6. Üledékhány a fekvőben, 7. Oligocén barnaköszén, 8. Főtorés üledékképződés előtt, 9. Főtorés üledékképződés közben és után, 10. Fúráshely

Fig. 1. General map of the Oligocene brown coal deposits and their bottom facies. Plotted by Z. Siposs, 1962. Explanation: 1. Triassic basement, 2. Eocene cover, 3. Oligocene variegated clay, 4. Oligocene sand, sandstone, 5. Oligocene sandy clayey marl, 6. Stratigraphic hiatus (in the bottom sequence), 7. Oligocene brown coal, 8. Main fault developed before sedimentation, 9. Main fault developed during and after sedimentation, 10. Borehole

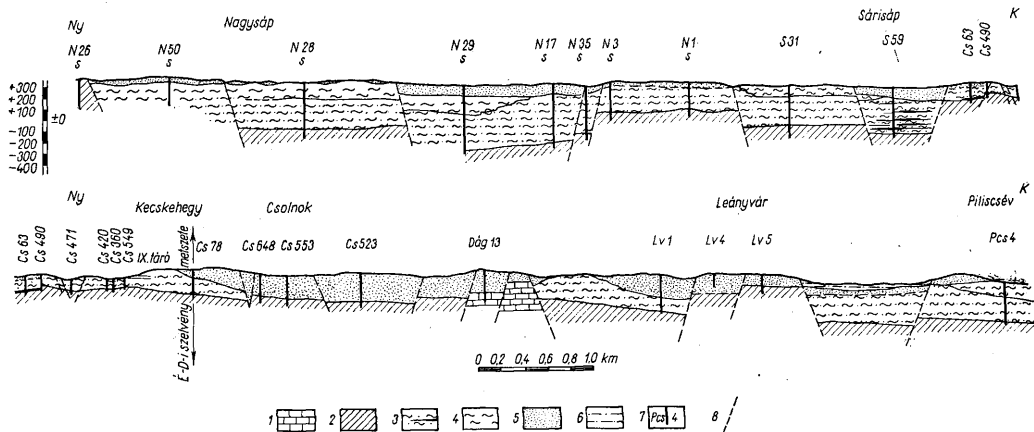
Az alsó oligocénben, az oligocén eleji denudáció által lepusztított mezozoos és eocén felszínre rakódott oligocén üledékösszetel alján, s főleg az öblök peremein található a hárshegyi homokkő és a tarkaagyaggal váltakozó kvarcitok. A triász dachsteini mészkőre települ ez a képződmény a tokodi Gete-hegy oldalán, a csolnoki Magos-hegy gerincén és a sárisápi karsztvíz-akna mellett, erősen lepusztított felszínen. A T. 453. sz. fúrásban, az Anna-völgyi bányatelep feletti feltárásban és az esztergomi várhegyoldalon a triászra települt hárshegyi homokkő tarka agyagos betelepülések-

kel s az E. 20. sz. fúrásban az eocénre települt kvarchomokkő üledékfolytonosságai megy át a lazább kötésű középsőoligocén homok, homokkő rétegekbe. Az E. 18. sz. esztergomi téglagyári fúrásban a triászra települt hárshegy-i homokkő vékonyabb márga

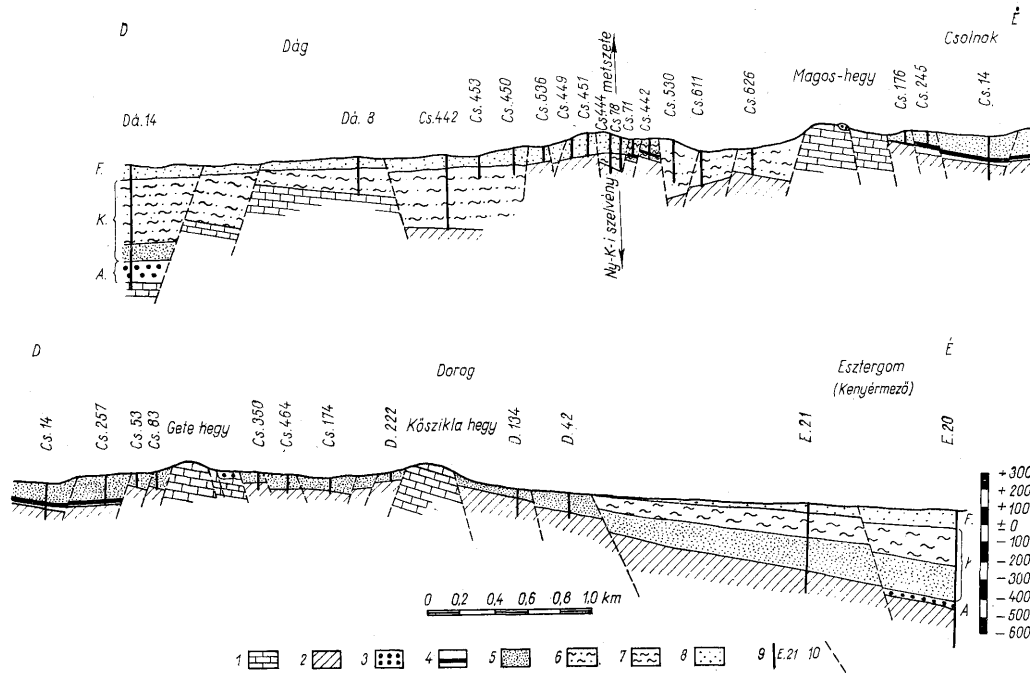
2. ábra. A „dorogi” üledékgyűjtő terület áttekintő oligocénfelszín térképe. Szerkesztette Siposs Z., 1962. Magyarázat: 1. Mezozoos alaphegység, 2. Eocén fedőképződmények; Alsóoligocén: 3. Durvaszemű homokos kifejlődés (hárshegy-i homokkő típus); Középsőoligocén: 4. Vegyes fáciesű alsó homokos szint (barnaköszenteleppel, zsinórral), 5. Foraminiferás agyagmárga, 6. Homokos márga; Felsőoligocén: 7. Felső homokos, homokkőes rétegek; 8. Homokos márga (gyéren Foraminiferákkal vagy foraminiferamentes), 9. Nagyobb törés, üledékképződés előtt, 10. Oligocén üledékképződés közben, ill. után létrejött törés, 11. Vasútvonal, 12. Fúrás száma

Fig. 2. General map of the Oligocene surface of the Dorog basin. Plotted by Z. Siposs, 1962. Explanation: 1. Mesozoic basement, 2. Eocene rocks overlying the coal seams, 3. Lower Oligocene coarse-grained sandy facies (Hárshegy type of the sandstones); Middle Oligocene: 4. Lower sandy horizon of mixed facies (with brown coal seams and strings), 5. Clayey marl with Foraminifers, 6. Sandy marl; Upper Oligocene: 7. Upper sands and sandstones; 8. Sandy marl (with scarce Foraminifers or without); 9. Major fault developed prior to sedimentation, 10. Fault developed during or after Oligocene sedimentation, 11. Railway line, 12. Number of boreholes

3. ábra. A dél-dorogi oligocén összlet áttekintő földtani szelvénye. Szerkesztette Siposs Z., 1962. Magyarázat: 1. Triász alaphegység, 2. Eocén képződmények; Középsőoligocén: 3. Alsó homokos, „vegyes fáciesű” szint helyenkint kőszénzsinórokkal, 4. Foraminiferás agyagmárga; Felsőoligocén: 5. Felső homokos rétegek, 6. Felső márgarétegek; 7. Mélyfúrás száma, 8. Vető

Fig. 3. General geological section across the Oligocene series of South-Dorog. Plotted by Z. Siposs, 1962. Explanation: 1. Triassic basement, 2. Eocene rocks; Middle Oligocene: 3. Lower sandy horizon of „mixed facies”, with small coal layers 4. Clayey marl with Foraminifers; Upper Oligocene: 5. Upper sandy beds, 6. Upper marl beds; 7. Number of deep boreholes; 8. Fault.

4. ábra. Földtani szelvény a dorogi oligocén kifejlődéseken keresztül, É-D-i irányban. Szerkesztette: Siposs Z., 1962. Magyarázát: 1. Triász alaphegység, 2. Eocén képződmények; Alsóoligocén: 3. Hárshegyi homokkő és tarkaagyag; Középsőoligocén: 4. Barnakő-szén, 5. Alsó homokos szint, homok, homokkő. 6. Homokos agyagmárga, 7. Foraminiferás agyagmárga, Felsőoligocén: 8. Felső homokos rétegek, 9. Mélyfúrás száma, 10. Vető

Fig. 4. Geological section across the Oligocene deposits of Dorog Basin in N-S direction. Plotted by Z. Siposs, 1962. Explanation: 1. Triassic basement, 2. Eocene rocks; Lower Oligocene: 3. Hárshegy sandstone and variegated clay; Middle Oligocene: 4. Brown coal, 5. Lower sandy horizon: a) sand, sandstone, 6. Sandy clayey marl, 7. Clayey marl with Foraminifers; Upper Oligocene: 8. Upper sandy beds; 9. Number of deep boreholes; 10. Fault

és homokkő váltakozás után üledékfolytonossággal a sekélytengeri foraminiferás agyagmárgába (kiscelli agyagba) megy át.

Középső oligocén: A partszegélyi hárshegyi tarkaagyagos homokkő után üledékfolytonossággal következik a területi összefüggésekben jobban követhető barnakőszén telepösszet, a molluszkás márgával. A barna kőszénképződés közben a terület középső, kiemelt és egyenletesen süllyedt részeim általában (1–2 m-es) egyenletes vastagságban vékony beagyazásokkal egy, esetleg két telep keletkezett (1. ábra).

Ez a képződmény már a transzgresszió megindulását jelenti a területen. A csökkenés-vízben rakódott rétegek után transzgressziós homokösszet (Vitális S. 1939–45, 1940, 1942, szerint vegyes fáciesű szint) következik. Ez a képződmény agyagos homok, homok, homokkő, ritkábban kavicsos homok és bemosott tarkaagyagos rétegekből áll. A 0–250 m vastag összet főleg a mélyben a középső, felszínen a peremi kiemelt részeken észlelhető. A mélyebbre süllyedt részeken fiatalabb rétegekkel fedett. A barnakőszén-telepösszet és a transzgressziós homokösszet a szerkezeti viszonyoknak megfelelően fejlődhetett ki. A szerkezeti mélyebb területeken, ahol a süllyedés szakaszonként gyorsabb és lassúbb ütemű váltakozással ment végbe, ott több vékony barnakőszén zsinór ismétlődik egymás után a transzgressziós homokösszetben is. Az S. 31. sz. fúrásban (Vitális S., 1940) több és az S. 59. sz. fúrásban (Szóts E., 1951) 8 barnakőszén zsinór mutatható ki közel 200 m szintkülönbségen belül (3. ábra).

A transzgressziós homokösszetből üledékfolytonossággal fejlődött ki a foraminiferás agyagmárga. Előfordulási helyei a szerkezeti mélyebb területek (Esztergom–Tát, Nagysáp, Dorog–Kesztyűs között). Az N. 26, N. 29, S. 31, Pcsv.-4, Dág-14, Dorog-132, K. 14, E. 20, E. 21. sz. és az időközben E. 22-ről átszámozott Tát-4. sz. fúrások alapján jól követhető szint. Ebből az összetből mutatta ki Majzo N. L. a rupéli mikrofaunát (1957, 1960; Nagyné Gellai Á. 1963). Legnagyobb vastagsága sokszor több mint 100 m (E. 20). L. térkép és szelvények.

Felső oligocén: A felső homokos rétegek üledékfolytonossággal következnek a foraminiferás agyagmárga felett. Jól kifejlődött ez a képződmény keleten a Leányvár-1, Dág-14, Piliscsév-4. és nyugaton az N. 50, N. 29. sz. fúrásoknál. A Nagysáp-50. fúrásnál és a mellette levő feltárásnál a regresszió megindulását jelezve üledékfolytonossággal települ ez a képződmény. A feltárás anyaga agyagos homok, homok, homokkő és kavicsos homok. A feltárásból előkerült ősnövény-maradványok Pálffy I. szerint már a rupéli emeletnél fiatalabb képződményre, a pektunkuluszos réteg gyér makrofaunája pedig Báldi T. szerint a katti emeletre utalnak. Helyszíni vizsgálatunk szerint a rétegsorrend és települési viszonyok a feltárás melletti N. 50. fúrás alapján a rupéli és katti képződmények átmeneti tagozata.

A felső homokos szintben vékony zsinóros barnakőszén is előfordul (Őrisápi-major mellett).

A felső homokos szint felett néhány méter vastag Foraminiferában szegény, ill. foraminiferamentes agyagmárga települ (Nagysáp környéke).

IRODALOM — REFERENCES

- Hantken M., (1871): Az esztergomi burány rétegek és a kiscelli tályog földtani kora. Földt. Közl. Bpest. — Majzon L., (1957): A magyarországi oligocén mikropaleontológiai rétegtana. Akadémiai doktori értekezés — Majzon L., (1960): Magyarországi paleogén foraminifera szintek. Földt. Közl. XC. — Nagyné Gellai Á., (1961): A Dorogi medence oligocén Foraminifera vizsgálata 1961. évben. Kézirat, MÁFI Adattár — Rozlozsnik P. — Schréter Z. — Telegdi R. K., (1922) Az Esztergom vidéki szénterület bányaföldtani viszonyai. Budapest — Singer B., (1899): Az esztergomvidéki barnaszén-bányászat. Bányászati és Kohászati Lapok XXX. Seimcbánya — Siposs Z., (1958): A dorogi barnaköszénmedence oligocén képződményeinek 1958. évi vizsgálata. Kézirat. MÁFI. Adattár — Siposs Z., (1959): Nagysápi térképlapok földtani leírása. Kézirat. MÁFI. Adattár — Siposs Z., (1959): A dorogi barnaköszénmedence oligocén képződményei. Kézirat. Egyetemi doktori ért. — Szóts E., (1951): S. 59. fűrés rétegleírása. Kézirat. MÁFI. Adattár — Vadász E., (1953): Magyarország földtana — Vitális S., Mélyfűrésok rétegleírásai 1939—45 évekből. Kéziratok. MÁFI. Adattár — Vitális S., (1940): Összefoglaló jelentés a Sárissáp—Nagysáp környéki reménybéli szénterületről és a területen ez ideig lemélyített fűrésokról. Kézirat. MÁFI. Adattár — Vitális S., (1940): S. 31. (835) fűrés rétegleírása. Kézirat. MÁFI. Adattár — Vitális S., (1942): D. 132. (929) fűrés rétegleírása. Kézirat. MÁFI. Adattár

**Contribution to the knowledge of the facies conditions of the Oligocene
in the surroundings of Esztergom, Hungary**

DR. Z. SIPOSS

The tripartite division of the Oligocene of Buda Mountains in Hungary is present also in the Esztergom—Dorog area belonging, however, to a different tectonic unit. These formations are thinner and of different facies, still they can be classified according to E. V a d á s z' s stratigraphic scheme.